

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Кобко Р. В.

В статті досліджено правову природу економічної активності населення та наголошено на актуальності вдосконалення підзаконних нормативно-правових актів з питань зайнятості населення. Метою статті є визначення особливостей правової регламентації економічної активності населення України в умовах правового режиму воєнного стану. В статті досліджуються положення чинного законодавства України із зазначеної проблематики та визначена аргументація необхідності вдосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності.

Стаття починається з обговорення проблематики дефініції «економічна активність населення» в правовій науці та аналізу сутності концепту економічної активності населення в рамках груп нормативно-правових актів, що є джерелами цивільного, господарського та трудового права. Автором зроблено аналіз останніх досліджень і публікацій, а також визначені напрямки для майбутніх розвідок в цій сфері. В статті робиться аналіз положень чинного Закону України «Про зайнятість населення» та Наказу Державного комітету статистики України «Про затвердження Методологічних положень щодо класифікації та аналізу економічної активності населення», що також належать до актів цих груп. Запропоновано розглянути удосконалення правової регламентації економічної активності населення в площині модернізації приватного сектора економіки як провідного сегменту національної економіки, що сприяє трансформації системи підприємництва під час воєнного стану в Україні.

Проаналізовані чинники та фактори, що впливають на правову регламентацію економічної активності населення за сучасних умов воєнного стану в Україні.

Одним з центральних положень статті є теза про те, що в сучасній юриспруденції відсутній єдиний доктринальний підхід до визначення концепту «правова регламентація економічної активності населення».

В статті робиться висновок, що українське законодавство про зайнятість населення вважається таким, що не відповідає сучасним реаліям, є розга-

луженим та не вбачається таким, що сприяє модернізації та ефективному функціонуванню приватного сектора економіки.

Ключові слова: воєнний стан, показник рівень зайнятості, економічна активність населення, міграція, підприємницька діяльність, правосуб'єктність.

Kobko R. V. Peculiarities of psychological barriers in police professional activity

The article examines the legal nature of economic activity of the population and the relevance of improving bylaws on employment of the population. The purpose of the article is to determine the peculiarities of the legal regulation of the economic activity of the population of Ukraine under conditions of the legal regime of martial law. The article examines the provisions of current legislation of Ukraine on the mentioned issues and defines the argumentation of the need to improve the regulatory and legal framework in the field of entrepreneurial activity.

The article begins with a discussion of the problem of the definition of "economic activity of the population" in legal science and an analysis of the essence of the concept of economic activity of the population within the framework of groups of normative legal acts as sources of civil, economic and labor law. The author analyzed the latest research and publications, as well as defined directions for future research in this area. The article analyzes the provisions of the current Law of Ukraine 'On Employment of the Population' and the Order of the State Statistics Committee of Ukraine 'On Approval of Methodological Provisions on the Classification and Analysis of the Economic Activity of the Population', which also belong to the acts of these groups. The paper proposed to consider the improvement of the legal regulation of the economic activity of the population in the sphere of modernization of the private sector of the economy as a leading segment of the national economy, which contributes to the transformation of the entrepreneurship system during martial law in Ukraine.

Factors and characteristics affecting the legal regulation of the economic activity of the population under modern conditions of martial law in Ukraine are analyzed. One of the central provisions of the article is the thesis that modern jurisprudence lacks a single doctrinal approach

to defining the concept of "legal regulation of economic activity of the population." The article concludes that normative documents on employment of the population in Ukraine are considered to be inconsistent with modern realities, are extensive and are not seen as contributing to the modernization and effective functioning of the private sector of the economy.

Key words: *economic activity of the population, entrepreneurial activity, labour subjectivity, martial law, migration, employment-to-population ratio.*

Постановка проблеми та її актуальність. Удосконалення правової регламентації економічної активності населення необхідно розглядати в площині модернізації приватного сектора економіки як провідного сегменту національної економіки, що сприяє трансформації системи підприємництва під час воєнного стану в Україні.

Згідно із статтею 17 Конституції України 1996 року «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, всього Українського народу» [1]. В умовах широкомасштабного вторгнення в Україну економічна активність населення та підприємницька діяльність базуються на принципах невідчужуваності права власності, свободи підприємництва та конкуренції, а зовнішньополітична діяльність - на принципах мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права (ст.ст. 41, 42 та 18 Конституції України).

Як слушно зазначають дослідники О. А. Дороніна, М. А. Наумова, М. М. Кузьменко, економічна активність населення займає важливе місце «...в системі індикаторів стану соціально-трудо-вих відносин на національному рівні, ... оскільки належність працездатного населення до складу робочої сили та його активність на ринку праці безпосередньо впливають на рівень доходів населення, а отже й визначають рівень життя» [2].

Загальновідомо, що обмеження економічної активності населення можливе лише за певних умов суспільної необхідності. Відповідно, Указом Президента України 24 лютого 2022 року № 64/2022 закріплено, що на період дії воєнного стану запроваджено обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також введено тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення

можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Положення, визначені Законом України «Про правовий режим воєнного стану», є правовим підґрунтям для здійснення контрольної діяльності за діловою (економічною) (не)активністю населення з урахуванням нормативів облігаторної поведінки. Наприклад здійснення економічної активності в умовах воєнного стану можливе за декларативним принципом на підставі адміністративної процедури, а також для певних видів діяльності - після отримання відповідного дозволу від уповноваженого органу. Зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. № 314 (надалі - Постанова) визначає «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» [4]. Положеннями Постанови встановлено, що у період воєнного стану право на провадження господарської діяльності може набуватися суб'єктами господарювання на підставі безоплатного подання до органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг декларації про провадження господарської діяльності (далі - декларація), що містить відомості згідно з додатком до Постанови, без отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг), крім видів господарської діяльності за переліком, визначеним у Постанові, що потребують інших дозвільних документів (ліцензії, свідоцтва, спеціальні дозволи тощо). З правової точки зору, така дійова політика моніторингу за економічною активністю населення в умовах воєнного стану відповідає стандартам підприємницької діяльності в країнах Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню показників економічної активності населення в контексті соціально-трудової діяльності присвячено роботи таких вітчизняних науковців, як наприклад, Л. М. Абалкіна, О. В. Акіліної, І. В. Басанцова, О. І. Барановського, К. С. Брензовича, Д. П. Богині, М. Д. Бойко, О. В. Бріт, О. А. Грішнєвої, І. К. Дрозда, М. О. Катречко, Р. М. Ковтуна, Е. М. Лібанової, Г. Я. Лук'яненко, В. Г. Мельничука, О. В. Нартюка, П. В. Нагорного, М. В. Романюка, В. К. Симоненка, І. Б. Стефанюка В. Г. Федоренко, І. М. Якушева та ін. Проте питання правової регламентації економічної активності населення в умовах режиму воєнного

стану в Україні є малодослідженими та потребують подальших напрацювань.

Метою цієї статті є аналіз норм чинного законодавства України та наукової літератури, визначення сучасного стану правової регламентації економічної активності населення України в умовах правового режиму воєнного стану, а також аргументація необхідності вдосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу. За даними Українського інституту майбутнього [5], на початок 2022 року в Україні проживало 37,6 млн людей. Від 24 лютого 2022 року з України виїхало 20,7 млн осіб, 12,1 млн повернулися до України. Станом на початок травня 2023 року в Україні проживало 29 млн осіб, (17 млн - це економічно неактивне населення, з них 8 млн - пенсіонери + 2,7 млн продовжують працювати, 4,8 млн - діти у віці до 15 років, 12 млн - економічно активне населення. 9,1-9,5 млн - мають зайнятість, 2,5-2,9 млн - безробітні).

Варто погодитись із дослідником Ю. Барським, що «сучасні умови господарювання висувають і нові вимоги до формування інформаційної бази щодо оцінки рівня економічної активності населення. Економічна активність повинна визначатися не тільки через співвідношення зайнятих й безробітних, але й через співвідношення зайнятих у формальному й неформальному секторі економіки. Врахування такого співвідношення дасть змогу: підвищити рівень стабільності та привабливості сектору формальної зайнятості (розширення можливості працевлаштування у сфері формальної зайнятості, зростання оплати праці і доходів у всіх сферах та за видами економічної діяльності, дотримання норм трудового законодавства, захист прав працівників на підприємствах формального сектору); стимулювати перехід зайнятих із неформального сектору у формальний, важливим напрямом якого є впровадження системи соціального страхування, у тому числі медичного; сприяти розвитку малого підприємництва (спрощення процедури реєстрації та ліцензування діяльності; зменшення податків, насамперед на фонд заробітної плати; надання пільг підприємцям, які створюють додаткові робочі місця; надання фінансової підтримки підприємствам малого бізнесу засобами гнучкої кредитно-податкової політики); забезпечити реальний захист соціально вразливих верств населення, створити умови для їх посиленої участі в суспільному виробництві

відповідно до їхніх бажань і можливостей» [6]. Як відомо, Методологічні положення щодо класифікації та аналізу економічної активності населення були затверджені ще Наказом Державного комітету статистики України «Про затвердження Методологічних положень щодо класифікації та аналізу економічної активності населення» від 19.01.2011 № 12 [7]. Методологія визначає, що за критерієм економічної активності населення прийнято розділяти на наступні категорії: економічно активне населення, економічно неактивне населення, зайняті економічною діяльністю, та безробітне населення. Відповідно до класифікації за міжнародними стандартами передбачено два уточнюючі показники економічно активного населення: звичайно активне населення та населення, активне в даний період. Одночасно з цим, концепція «звичайної активності» базується на критерії «основного виду активності» впродовж тривалого періоду часу, наприклад року. У випадках, коли зайнятість має нерегулярний характер (неповний робочий день, тиждень), основну активність визначають з урахуванням кількості днів зайнятості чи безробіття. В рамках концепції «звичайної активності» допускається, що особи, віднесені до безробітних, упродовж року можуть мати яку-небудь роботу.

Також методологія передбачає, що рівень економічної активності (PEa) характеризує рівень участі населення обстежуваного віку у робочій силі. Розраховують як відношення (у відсотках) кількості економічно активного населення віком 15-70 років до всього населення зазначеного віку чи населення за відповідною соціально-демографічною ознакою та визначається за наступною формулою: $PEa = Ea/H * 100\%$, де: Ea - кількість економічно активного населення у віці 15-70 років; H - кількість населення у віці 15-70 років.

Рівень економічної неактивності ($PEna$) відображає частку населення обстежуваного віку, яка знаходиться поза межами робочої сили. Розраховують як відношення (у відсотках) кількості економічно неактивного населення віком 15-70 років до всього населення зазначеного віку чи населення за відповідною соціально-демографічною ознакою: $PEna = Ena/H * 100\%$, де: Ena - кількість економічно неактивного населення у віці 15-70 років; H - кількість населення у віці 15-70 років.

В той час як Закон України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року № 5067-VI в п.п. 16-17 ст. 1 визначає, що «працездатні особи - особи віком від 16 років, які проживають

на території України і за станом здоров'я здатні до активної трудової діяльності; а «продуктивна зайнятість - зайнятість, що дає змогу забезпечити ефективне суспільне виробництво та задовольнити потреби працівника на рівні не менше встановлених законодавством гарантій» [8].

Як показало наше дослідження проблеми, через міграцію фахівців за кордон та дефіцит фінансових коштів вимушеною є дистанційна економічна активність працюючої молоді, віком до 15 років та осіб пенсійного віку старше за 70 років, що в умовах воєнного стану не враховується, та унеможливорює статистичний аналіз та аналіз критеріїв «звичайної активності» на рівні малого бізнесу та приватного підприємництва. Також треба врахувати що, вибіркоче обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності (обстеження робочої сили) та адміністративні дані Державної Служби Зайнятості України щодо наявності 262 тисяч безробітних в Україні не надають повної можливості встановити характер діяльності населення України в сучасних умовах [9].

Питання економічної активності населення дуже тісно пов'язане з юридичною здатністю особи до праці. За В. Л. Костюком, вона розуміється «як зумовлена нормами трудового права, фізичною, моральною, психологічною зрілістю здатність особи після досягнення законодавчо встановленого віку до систематичної, чітко регламентованої роботи, яка відповідає певній трудовій функції... В основу юридичної здатності до праці покладено трудо-правовий критерій, що визнає спроможність особи не просто виконувати будь-яку роботу, а певну трудову функцію, тобто виконання системи трудових обов'язків за певною посадою, професією, кваліфікацією), систематично визначеному правовому режимі, який визначається внутрішнім трудовим розпорядком згідно чинного законодавства». Цікавим в цьому контексті є визначення «роботозастосовчої трудової правосуб'єктності фізичної особи», а саме - зумовлена положеннями актів трудового законодавства та інших правових актів у сфері праці можливість мати, здійснювати (набувати) систему трудових прав, обов'язків, соціально-трудова гарантії, а також нести юридичну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків [10; 11].

За результатами спільної ініціативи Європейського банку реконструкції та розвитку, Державної служби зайнятості, Федерації роботодавців України і програми EU4Skills експертами були

визначити ключові зміни, що відбулися на ринку праці протягом 2022 р., та окреслено можливі перспективи його розвитку. Під час проєкту було використано ряд кількісних та якісних методів, а також, аналіз адміністративних даних., експертне опитування (фокус-групи), опитування роботодавців [11]. За результатами дослідження, проведеного протягом січня-лютого 2023 р. в двадцяти двох областях України. автори визначили необхідні кроки для покращення ситуації, що склалася, а саме: розробка і впровадження програм стимулювання народжуваності; програми сприяння поверненню мігрантів; заходів захисту й підтримки малого бізнесу та зайнятості в третинному секторі; стимулювання зайнятості ветеранів, жінок і молоді; розвиток програм перенавчання й підвищення кваліфікації; приведення трудового законодавства у відповідність до норм і стандартів ЄС; розвиток державної політики зайнятості на рівні регіонів і громад.

Також, за даними експертів, «...найбільш значущою зміною на ринку праці України у 2022 р. стало істотне скорочення обсягів зайнятості. Це відбулось унаслідок зниження ділової активності або припинення діяльності (банкрутства (реального або фіктивного - Авт.)) значної кількості підприємств, а також скорочення зайнятості з економічних причин на підприємствах, які продовжували працювати. Скорочення зайнятості в Україні протягом 2022 р. відбулось унаслідок суттєвого зменшення обсягів виробництва на підприємствах і через порушення виробничих зв'язків, руйнацію підприємств у регіонах воєнних дій. Загалом за підсумками 2022 р. кількість небюджетних підприємств в Україні скоротилась на 21,3%. По Україні кількість працюючих на небюджетних підприємствах скоротилась на 15% і в четвертому кварталі 2022 р. становила 6,65 млн осіб. Кількість працюючих за наймом у фізичних осіб - підприємців скоротилась на 28% і становила в четвертому кварталі 2022 р. 604 тис. осіб» [12].

В Україні продовжується робота щодо оновлення положень Додатка XXXV до глави 13 «Законодавство про заснування та діяльність компаній, корпоративне управління, бухгалтерський облік та аудит» Угоди про асоціацію. З метою імплементації до національного законодавства норми Директив ЄС № 2007/36/ЄС від 11.06.2007 про реалізацію окремих прав акціонерів у лістингових компаніях та № 2017/1132/ЄС від 14.06.2017 стосовно деяких аспектів законодавства про компанії прийнято Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX «Про акціонерні товариства». Проте, за даними

експертів, Національна економічна стратегія-2030 реалізована лише на 20%, План відновлення України - лише на 15% [13].

На думку проф. З. Гбура, основним напрямом державної політики управління зайнятстю населення «виступає максимальне залучення економічно активного населення до трудової діяльності. При такому трактуванні поняття, об'єктом державної політики управління зайнятстю населення виступають безробітні громадяни, а метою - підтримання низького рівня безробіття та нівелювання її наслідків» [14].

Погодимось, О. А. Дороніною, М. А. Наумовою та М. М. Кузьменко [2], що «економічна активність та рівень життя населення мають бути у сучасних умовах пріоритетними об'єктами соціально-економічного управління, до якого з дотриманням принципу солідарності, свідоми та активно залучаються представники всіх сторін соціально-трудових відносин. У той же час, фактичний рівень та динаміка зазначених показників можуть розглядатися у якості взаємопов'язаних індикаторів стану соціально-трудових відносин, оскільки взаємовідносин між їхніми сторонами, органами сторін за участі держави та місцевого самоврядування безпосередньо мають бути орієнтовані на ефективну зайнятість (через зростання економічної активності населення) та підвищення рівня життя».

Висновки. Отже, підводячи підсумки, варто зазначити, що в сучасній юриспруденції відсутній єдиний доктринальний підхід до визначення концепту «правова регламентація економічної активності населення». Норми регулятивного законодавства про економічну активність містять суперечливі положення, наприклад, саме норми житлового та інвестиційного законодавства не сприяють створенню приватних підприємств у сфері надання житлово-комунальних послуг та гальмують розвиток муніципальної економічної активності щодо відбудови приміщень, що були зруйновані внаслідок ракетних атак. Крім того, кількість робочих місць в країні щорічно зменшується і суттєво не відповідає сучасним нормативам, в зв'язку з чим, збільшується навантаження на працюючих та в цілому знижується ефективність трудової діяльності, що в контексті розвитку інформатизації, штучного інтелекту та автоматизації робочих місць є негативним критерієм оцінки стану економіки держави. Нажаль, законодавство про зайнятість населення вважається таким, що не відповідає сучасним реаліям, є розгалуженим та

не вбачається таким, що сприяє модернізації та ефективному функціонуванню приватного сектора економіки.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254 к / 96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Дороніна О. А., Наумова М. А., Кузьменко М. М. Економічна активність та рівень життя населення в системі індикаторів стану соціально-трудових відносин. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка», № 2, 2020, URL:http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/14.pdf
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст.250
4. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text>.
5. За даними Українського інституту майбутнього. URL:<https://svit.kpi.ua/2023/07/12/%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-%D1%82%D0%B0-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0-%D1%8F%D0%BA%D1%89%D0%BE-%D0%B2/>
6. Барський Ю.М. Перспективи підвищення економічної активності населення України. Ефективна економіка. № 4, 2015. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3947>
7. Про затвердження Методологічних положень щодо класифікації та аналізу економічної активності населення: Наказ Державного комітету статистики від 19.01.2011 № 12. URL:https://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/12/metod.htm
8. Про зайнятість населення: Закон України. 5 липня 2012 року № 5067-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/803-12>
9. Ринок праці під час війни: чи є у українців шанси знайти собі нову роботу. <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/rynok-praci-pid-chas-viyny-chy-ye-u-ukrayinciv-shansy-znayty-sobi-novu-robotu>
10. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 31-32. Ст. 26.
11. Костюк В.Л. Поняття та ознаки трудової правосуб'єктності фізичної особи у контексті формування її національної моделі. /Держава і право. Випуск 39. С. 366.

12. Судаков М., Лісогор Л. Ринок праці України 2022-2023: стан, тенденції та перспективи. URL: https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebrd_ukraine-lm-1.pdf

13. Національна економічна стратегія на період до 2030 року, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-zatverdzhennyanacionalnoyi-eko-a179>; <https://nes2030.org.ua/>

14. Тесленко Д.С., Гбур З.В. Державне управління сферою зайнятості населення. Інвестиції: практика та досвід 5-6, 2022. С. 62.

Кобко Р.В.
*кандидат економічних наук, доцент
кафедри правового забезпечення
підприємницької діяльності та фінансової безпеки
Харківського Національного університету
внутрішніх справ*